

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. ДРАГОМАНОВА

ХОДАНИЧ Петро Михайлович

УДК 37. 01 (09) X 09

**ПЕДАГОГІЧНА
ТА ОСВІТНЬО-КУЛЬТУРНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ
ПИСЬМЕННИКІВ-ЕМІГРАНТІВ НА ЗАКАРПАТТІ
В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД
(1919- 1939)**

13. 00. 01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук**

Київ – 2000

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Ужгородському державному інституті інформатики, економіки і права, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор педагогічних наук,
професор **Гомоннай Василь Васильович**,
Ужгородський державний інститут
інформатики, економіки і права,
професор кафедри природничих та
психолого-педагогічних наук

Офіційні опоненти – доктор педагогічних наук, професор,
академік АПН України
Ярмаченко Микола Дмитрович,
Президія АПН України,
професор-консультант

– кандидат педагогічних наук, доцент
Росул Василь Васильович,
Мукачівське педагогічне училище,
директор

Провідна установа – Волинський державний університет
ім. Лесі Українки, кафедра педагогіки,
Міністерство освіти і науки України,
м. Луцьк

Захист відбудеться 14 грудня 2000 р. о 14. 30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.01 в Національному педагогічному університеті ім. М. Драгоманова (01030, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9).

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова 01030, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розісланий 2 листопада 2000 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Ю. О. Приходько

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність і ступінь дослідженості теми. Перегляд поглядів на завдання національної освіти вимагає в умовах незалежності України нових ідей, переоцінки духовної спадщини. Актуальним є наукове дослідження інтелектуальних набутків реабілітованих учених-педагогів, письменників, які працювали в освіті на етнічних українських територіях, що після Першої світової війни опинилися у складі Румунії, Польщі та Чехословаччини, до якої була приєднана на правах автономії Підкарпатська Русь (Закарпаття).

Світова педагогіка знає чимало прикладів поєднання у житті однієї особи активної педагогічної та літературної діяльності (Ж. -Ж. Руссо, Л. Толстой, Б. Грінченко, К. Ушинський, І. Нечуй-Левицький, А. Макаренко, В. Сухомлинський). Поєднання двох творчих начал в одній особі дає особливо позитивні результати.

Важливу роль у формуванні української національної школи на Закарпатті у міжвоєнний період відіграли політичні емігранти, серед яких виділяється група педагогів-письменників: Володимир Бірчак (1881–1952), Іван Панькевич (1887–1958), Василь Пачовський (1878–1942), Марійка Підгірянки (Марія Ленарт–Домбровська) (1881–1963). Письменники-педагоги брали активну участь в організації шкільництва у краї, працювали в гімназіях і народних школах, створювали навчальну літературу, були серед організаторів Педагогічного товариства, Просвіти, Товариства українських письменників та журналістів, Пласту, редагували педагогічні та наукові видання; працювали з літературно обдарованою молоддю. На даний час вищезазначені педагоги-реформатори маловідомі. У радянських дослідженнях історії педагогіки Чехословаччини і Закарпаття А. Боднаря, М. Грищенка, А. Ігната, І. Небесника, О. Хічія, А. Чуми ці імена відсутні. В енциклопедичній літературі їхня педагогічна діяльність не згадується.

В останні роки питання розвитку освітньо-культурного процесу на Закарпатті по-новому розглядалися в працях В. Гомонная, В. Росула, В. Кеменя, М. Євтуха, М. Кляп, М. Талапканича, І. Хланти, П. Ходанича, М. Зимомрі, І. Гранчака, М. Кухти, О. Мишанича, зарубіжних дослідників Р. Магочія, М. Мушинки, Л. Милли, О. Рудловчак, Л. Баботи.

Педагогічна діяльність В. Бірчака у радянський період не досліджувалася, оскільки в 1945 р. його репресовано як “буржуазного націоналіста”, а реабілітовано у 1990 р. В умовах незалежної України згадують про В. Бірчака-педагога В. Гомоннай, В. Росул, М. Талапканич, але не аналізують його педагогічної спадщини. Літературна спадщина письменника частково розглядається І. Хлантою, С. Новак, О. Мишаничем, словацькими дослідниками Л. Баботою, О. Рудловчак, Ю. Шерегієм.

Діяльність В. Пачовського-педагога закарпатського періоду не розглядалася. У радянський час В. Пачовського вважали “буржуазним націоналістом” і замовчували, хоча у зарубіжжі літературну спадщину поета частково досліджували Б. Рубчак, О. Тарнавський, В. Барка. З часу проголошення незалежності України до літературної діяльності В. Пачовського звертаються М. Ільницький, М. Бажанський, М. Козак, однак його педагогічну діяльність згадують лише побічно. Б. Ступарик і В. Моцюк відносять В. Пачовського до відомих галицьких педагогів 30-х років.

І. Панькевич зарекомендував себе як вчений-мовознавець та гімназійний професор, який доклав багато зусиль до утвердження української мови в освіті Закарпаття, створив граматику. Педагога було арештовано радянськими органам у Празі в 1945 році, згодом випущено на волю, але у повоєнній Чехословаччині (помер у 1958 р.) його вважали “буржуазним націоналістом” і замовчували. Мовознавчу спадщину вченого аналізували Й. Дзендзелівський, Б. Галас, П. Чучка, словацький мовознавець М. Штець, проте педагогічна діяльність І. Панькевича залишилася поза увагою дослідників.

Літературну спадщину Марійки Підгірянки досліджували В. Микитась, Є. Кучеренко, М. Стельмахович, О. Нахлик, С. Шаховський, українознавець із Словаччини О. Рудловчак. Педагогічний характер її творів частково розглядали С. Жупанин, Л. Ходанич. Однак повне дослідження її педагогічної діяльності на Закарпатті відсутнє.

Цілісного аналізу педагогічної та культурно-освітньої діяльності письменників – емігрантів на Закарпатті досі взагалі не робилося, поза увагою дослідників залишалася велика кількість архівних матеріалів, написані підручники, редагована ними література і періодичні видання, оцінки їх творчої праці.

Вище наведені причини, недостатня наукова розробка проблеми зумовили актуальність і вибір теми дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Тема дисертаційної роботи входить до плану наукових досліджень Ужгородського державного інституту інформатики, економіки і права (рішення Вченої ради № 8 від 3 грудня 1998 р.), вона скоординована в АПН України (протокол № 5 від 14 червня 1999р.).

Об'єкт дослідження: процес формування української національної школи на Закарпатті у 20–30 рр. в умовах Чехословаччини.

Предмет дослідження: роль і місце письменників-емігрантів у процесі формування української школи на Закарпатті, шляхи формування національної свідомості учнів засобами рідної мови, художньої літератури, історії та краєзнавства.

Мета дослідження полягає у цілісному висвітленні педагогічної та освітньо-культурної діяльності педагогів-письменників на Закарпатті у міжвоєнний період, аналізі їх педагогічних поглядів і освітньої спадщини, визначенні головних факторів формування української національної школи в умовах Чехословаччини.

В основі дослідження лежить така **гіпотеза:** в міжвоєнний період (1919-1939) на Закарпатті сформувалася українська національна школа завдяки:

1) формуванню нової системи шкільної та позашкільної освіти у межах автономних прав краю в умовах Чехословацької республіки;

2) об'єднанню зусиль місцевих педагогів-патріотів з українською політичною еміграцією;

3) активній участі письменників-емігрантів у організації шкільництва, створенні україномовної навчальної літератури, діяльності педагогічних і культурно-освітніх товариств, педагогічної преси.

Завдання дослідження:

- дослідити процес становлення і розвитку української національної школи на Закарпатті в міжвоєнний період;

- проаналізувати педагогічні погляди письменників – педагогів, їх діяльність у справі розбудови нової моделі школи, визначити ступінь участі у процесі створення педагогічних, культурно-освітніх та молодіжних організацій, педагогічної преси ;

- проаналізувати навчальні програми, підручники та посібники, написані письменниками-педагогами для гімназій, горожанських шкіл, початкової школи; дослідити запропоновані ними форми і методи підготовки молодих літераторів;

- розкрити сутність педагогічної тематики у літературній і науковій спадщині В. Бірчака, В. Пачовського, І. Панькевича та Марійки Підгірянки закарпатського періоду їх творчості;

- обґрунтувати значення педагогічної спадщини письменників-педагогів для сучасної освітньо-виховної теорії і практики.

Методи дослідження: науково-історичний, історико-педагогічний, проблемний і логічний аналіз. У процесі роботи використовувались: теоретичний аналіз педагогічної, історичної, художньої літератури, архівних джерел, праць вітчизняних та зарубіжних істориків, мовознавців, літературознавців; систематизація фактів та явищ, хронологічний, порівняльний та ретроспективний методи.

Основними джерелами дослідження були:

- матеріали Державного архіву Закарпатської області в Ужгороді та Берегові (ДАЗО) (ф. 28, 72, 2558), архіву Музею української культури у Свиднику (Словаччина), архівів Закарпатського краєзнавчого музею; фонди Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка НАН України, наукової бібліотеки Ужгородського державного університету; підручники, навчально-методична і наукова література, художні твори В. Бірчака, І. Панькевича, В. Пачовського, Марійки Підгірянки, їх автобіографічні матеріали, епістолярій; наукові та періодичні видання першої половини ХХ ст. ;

- роботи вітчизняних і зарубіжних педагогів Я. Коменського, К. Ушинського, О. Духновича, Л. Толстого, С. Русової, А. Волошина; дослідження, що безпосередньо не торкаються даної проблеми, однак служать змістовим контекстом, адекватною методологією висвітлення теми: література з питань історії та філософії (М. Грушевський, І. Крип'якевич, В. Кремінь, Ю. Римаренко, П. Р. Магочій; з питань вітчизняної педагогіки (В. Сухомлинський, М. Ярмаченко, Л. Вовк, О. Сухомлинська, Г. Філіпчук, І. Зайченко, В. Кемінь, Б. Євтух, О. Савченко, І. Бех, Ю. Бабанський, О. Ващенко, В. Гомоннай, Б. Ступарик); з проблем мовознавства (І. Огієнко, Й. Дзензелівський); літературознавства (І. Франко, О. Мишанич, Б. Рубчак, В. Барка, М. Ільницький);

- спогади сучасників та учнів письменників-педагогів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

- визначено і обґрунтовано три періоди розвитку освіти Закарпаття у 20-30 рр;

- цілісно досліджено педагогічну та освітньо-культурну спадщину письменників-емігрантів у краї в міжвоєнний період;
- розкрито педагогічні погляди цих діячів, ступінь їх участі у створенні педагогічних і культурно-освітніх товариств, педагогічної преси;
- здійснено аналіз педагогічної тематики в літературних творах письменників-педагогів.

Теоретичне значення дослідження полягає у розкритті процесу формування української національної школи на Закарпатті в міжвоєнний період і застосуванні при цьому різнобічних творчих можливостей педагогів і письменників В. Бірчака, І. Панькевича, В. Пачовського та Марійки Підгірянки.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості творчого застосування фактичного матеріалу, основних положень і висновків дослідження науковцями, які працюють у галузі педагогіки, історії України. Узагальнені результати дослідження можуть бути використані при написанні підручників та навчальної літератури для сучасної української школи, розробці лекційних курсів і семінарів з історії педагогіки у вузах. Науковий матеріал дослідження можуть використовувати педагоги, історики, мовознавці, літературознавці.

Апробація результатів дисертації проводилась шляхом публікації наукових праць, виступів на міжнародних, всеукраїнських і регіональних конференціях, як-от: “Проблеми сучасного підручника” (Київ, 1999), “Українська мова в освіті” (Івано-Франківськ, 1999), “Шляхи освіти” (Ужгород, 1998), “Василь Пачовський у контексті історії та культури України” (Ужгород-Берегово, 1998 р.), “Проблеми післядипломної освіти педагогів” (Ужгород, 1997), “Проблеми соціального виховання студентської молоді” (Ужгород, 1997), “Права і свободи людини та сучасний суспільний прогрес” (Ужгород, 1999), Міжнародній науковій конференції, присвяченій 60-річчю Карпатської України (Ужгород, 1999), науковому семінарі, присвяченому 80-річчю утворення Чехословаччини (Ужгород, 1998), науковому семінарі, присвяченому 150-річчю Слов’янського з’їзду в Празі (Ужгород, 1999).

Основні положення дисертації викладено у монографії “Педагогічна та освітньо-культурна діяльність українських письменників-емігрантів на Закарпатті в міжвоєнний період (1919–1939)” (1999), статтях у журналах “Рідна школа”, “Шлях освіти”, 5 збірниках наукових праць, матеріалах 11 наукових конференцій та семінарів. Впровадження результатів дослідження відбувалося в процесі читання окремих тем курсу “Українська і зарубіжна культура”, спецкурсу “Література та культура країн Центральної Європи” в Ужгородському державному інституті інформатики, економіки і права (довідка № 270 від 27. 08. 2000 р.), циклу лекцій “Українська літературна еміграція в Чехословаччині у міжвоєнний період” в Закарпатському інституті методики навчання і виховання, підвищення кваліфікації педагогічних кадрів (довідка № 9 від 15. 06. 2000 р.).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 202 сторінки машинопису (основний текст – 174 сторінки, список використаної літератури містить 231 назву, 6 додатків).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено об’єкт, предмет, мету, гіпотезу і завдання, методичні засоби, наукову новизну, теоретичне і практичне значення, описано методи і джерельну базу дослідження, висвітлено апробацію і впровадження основних результатів дисертації.

У **першому розділі** – “Формування української школи на Закарпатті в умовах Чехословаччини (1919-1939 рр.)” – досліджено стан освіти Закарпаття до Першої світової війни і процес формування української національної школи в умовах Чехословаччини, участь у ньому української еміграції, проаналізовано педагогічні погляди письменників-педагогів В. Бірчака, В. Пачовського, І. Панькевича, Марійки Підгірянки.

В умовах проголошеної парламентом Угорщини “рівності всіх націй” (закон XLIV 1868 р., закони Аппоні 1907 р.) здійснюється інтенсивна мадяризація. Патріотичні зусилля О. Духновича, Л. Чопея, Є. Сабова та інших захисників русинства (українства) у краї не мали успіху. Освіта на Закарпатті була зведена до початкової двокласної школи, неписьменність населення сягала 70-90 %.

За рішенням Сен-Жерменського договору (1919), Закарпаття увійшло до складу Чехословаччини як автономна територія під назвою Підкарпатська Русь. Освіта краю на той час

була остаточно змодернізована. Не вистачало педагогічних кадрів, тому на роботу в освітніх закладах урядом Т. Масарика були запрошені політичні емігранти – вихідці з Росії, України та Галичини. Українська еміграція у краї сягала двох тисяч осіб (С. Наріжний), кількість вчителів серед якої була значною. Поруч з місцевими освітянами Авг. Волошиним, Й. Бокшаєм, Ю. Реваєм, Авг. Штефаном, О. Маркушем та іншими політичні емігранти брали активну участь у створенні нової школи.

Так розпочався процес становлення українського національного шкільництва. У 1929-1930 рр. проведено державну шкільну реформу, яка забезпечувала обов'язкову 8-річну освіту. В результаті реалізації освітньої політики Чехословаччини в 1938 р на Закарпатті діяло 809 початкових шкіл (469 укр.), 53 горожанські (восьмирічні) школи (23 укр.), 11 гімназій (5 укр.). Однак празька адміністрація дотримувалась в освіті політики подвійних стандартів. З одного боку підтримувала українські освітні заклади на території Чехії (Педінститут ім. М. Драгоманова, Подебрадська господарська академія, Вільний український університет), а з іншого – проводила чехізацію на українських територіях Закарпаття і Пряшівщини. З цією метою на початку 20-х рр. була нав'язана мовна дискусія, яка ґрунтувалася на різних поглядах щодо походження мови закарпатських русинів, хоча Празька Академія наук (1919) й визнала цю мову за українську. Частина місцевих діячів дотримувалася думки про окремішність (самостійність) мови і культури русинів. Чимало емігрантів, особливо російського походження, сповідували русофільські ідеї. Водночас більшість освітян відстоювала право українців на національну освіту й культуру. Названі протиріччя служили приводом до розбрату і чехізації: чеські урядовці позбавляли провідників української національної ідеї права викладати.

За такої ситуації особлива роль у становленні українського шкільництва на Закарпатті належить письменникам-педагогам. Випускники Віденського (В. Пачовський, І. Панькевич), Львівського (В. Бірчак) університетів, Львівської вчительської семінарії (Марійка Підгірянкa), вони внесли в шкільництво передові методи австрійської, швейцарської, німецької і польської освіти. На той час вже були вони авторами навчальної та художньої літератури, наукових праць. І. Панькевич очолював мовний відділ крайового Шкільного реферату (1920), В. Бірчак працював інспектором відділу. Педагоги брали активну участь в організації системи освіти на Закарпатті, курсів української мови і літератури для вчителів, укладали методичну літературу, створювали підручники. В. Пачовський організував гімназійну освіту в південних, найбільш змодернізованих, районах краю, викладав у Берегівській гімназії. Марійка Підгірянкa була серед фундаторів початкової школи краю. Важливу роль у становленні нової освіти відіграла створена за участю письменників-педагогів педагогічна періодика ("Учитель", "Підкарпатська Русь", "Українське слово", "Віночок"), Педагогічне товариство, Пласт, Просвіта, Товариство українських письменників та журналістів, Руський театр в Ужгороді.

Педагогічна та культурно-освітня діяльність письменників педагогів сприяла утвердженню української національної ідеї. Русофіли й русинофіли за підтримки чеських чиновників протистояли процесу українізації школи, нав'язували підручники російською мовою. І. Панькевича й В. Бірчака у 1924 р. безпідставно звільнили з посад у шкільному рефераті. У період чехізації школи було звільнено і виселено за межі Чехословаччини десятки передових українських педагогів, серед них Марійку Підгірянку (1929) і В. Пачовського (1930). Однак процес формування української школи на той отримав підтримку педагогічної і культурної громадськості, політичних партій. Завдяки об'єднаним зусиллям українська мова стала мовою навчання.

Педагогічні погляди письменників-педагогів відповідали передовій думці свого часу, були втіленням ідеї єдності навчання та національного виховання. Педагогічне покликання ці діячі вбачали у формуванні національної освіти, прилученні дітей до української культурної традиції. Вони були прихильниками поєднання академічної освіти в гімназіях з педагогічними інноваціями, народною педагогікою, виступали проти формалізму і лібералізму в навчально-виховному процесі, боролися за свідоме опанування знань. Ці педагоги орієнтувались на ідеї К. Ушинського (національне виховання), О. Духновича (народна педагогіка), Г. Кершенштайнера (трудова школа), Л. Баттіса і В. Фадруса (краєзнавство), Ф. Фребеля (дошкільне виховання). Педагогічні погляди письменників-педагогів спрямовані на постаті вчителя й учня як співучасників навчально-виховного процесу. Вчителями, на їх думку, можуть ставати лише люди за покликанням, відповідною освітою, творчі, високоерудовані, національно свідомі, а не випадкові особи чи прихильники певного політичного курсу, як це мало місце в тодішньому шкільництві Закарпаття. Завдання вчителя – сприяти розумовому, естетичному та фізичному вихованню молоді. В. Бірчак, В. Пачовський, І. Панькевич були серед активістів пластового руху, зуміли органічно поєднати у ньому фізичний розвиток дітей з національно-патріотичним і естетичним вихованням.

У цілому процес формування української національної школи в умовах Чехословаччини завдяки об'єднаним зусиллям місцевих патріотичних сил та політичної еміграції з України відбувся, що дозволило остаточно реалізувати українську національну ідею в освіті у період Карпатської України (1938-1939 рр.).

Другий розділ – “Педагогічна діяльність українських письменників-емігрантів на Закарпатті в 1919-1939 рр.” – присвячено дослідженню педагогічної роботи письменників-емігрантів у гімназійній освіті й початковій школі, розглянуто зміст написаних ними підручників з української мови та літератури, історії Закарпаття, висвітлено їх роль у підготовці літераторів, досліджено педагогічну спрямованість літературної та наукової діяльності.

В. Пачовський у Берегівській українській гімназії викладав історію, читав лекції з української мови та історії для вчителів гімназій (у тому числя для чеської та угорської) і народних шкіл округу. Педагог вважав історію універсальним засобом національного виховання. Особливого значення надавав історії Закарпаття, сповідуючи принцип науковості навчання, спонукав гімназистів до самостійної пошукової роботи. Його учні зібрали і видали збірник “Народні оповідання про давнину” (1925). Органічною складовою виховного процесу В. Пачовський вважав позакласну і поза-шкільну роботу. Як вихователь гімназійних класів, він проводив індивідуальні бесіди, влаштовував наукові диспути, читав лекції на історичні та літературні теми, власні поезії. Для літературно обдарованих дітей поет-педагог організував гурток, члени якого Ю. Станинець, І. Колос, Ф. Потушняк стали відомими письменниками. У Берегівській гімназії за участю В. Пачовського організовано перший на Закарпатті пластовий гурток, для якого поет написав вірш-присягу юного пластуна (1921).

Доктор філології В. Бірчак у Шкільному рефераті розробив навчальну програму з курсу української літератури, уклав списки програмної і позапрограмної літератури для гімназій. Після звільнення з посади (1924) викладав в Ужгородській гімназії українську мову і літературу, німецьку мову та філософію, був вихователем і шкільним бібліотекарем. В. Бірчак вважав літературу універсальним засобом розвиваючого навчання, національного і естетичного виховання. Досвід викладання в гімназіях Львова, Дрогобича, у Кам'янець-Подільському університеті В. Бірчак творчо переніс в Ужгород. Він був палким прихильником принципу індивідуального підходу до дитини, знав інтереси і нахили учнів, вважав, що гімназисти повинні досконало знати культуру свого народу, пропагувати і підтримувати її. Для обдарованих дітей створив гурток, який став літературною школою молоді. В. Бірчак був активним провідником пластового руху: створював шкільні гуртки, організовував літні пластові табори, відвідав з пластунами Чехію, Австрію, Болгарію (1929). Молодь обрала скаутмайстра В. Бірчака керівником Пласту Карпатської України (1939).

І. Панькевич до приїзду в Ужгород (1920) викладав російську мову в Консулярній академії у Відні. Рідну мову вчений-педагог вважав основою національної освіти, а її функціонування у всіх сферах суспільного життя – першоелементом демократії. Очоливши мовний відділ Шкільного реферату, активно впроваджував українську мову в змадяризовану освіту і діло-водство, домігся викладання в школі краєзнавства. У 1924 р. противники українізації звільнили його з адміністративної посади. Відтоді до 1938 р. він викладав українську мову та філософію у старших класах Ужгородської гімназії, де застосував педагогічні методи вищої школи. Його лекції і семінари вирізнялися академічною продуманістю, використанням наукових і літературних джерел, фольклору. Педагог вбачав у гімназистах майбутнє української нації. Прихильник принципу індивідуального підходу до учня, залучав вихованців до науково-пошукової роботи, зокрема, збирання матеріалів до словника українських говорів Закарпаття.

В умовах становлення української школи на Закарпатті найактуальнішою виявилась проблема змісту навчання. Провідними авторами підручників гуманітарного циклу для гімназійної освіти і горожанських шкіл виступили письменники-педагоги І. Панькевич, В. Бірчак, В. Пачовський.

І. Панькевич написав перший підручник української мови для гімназій та горожанських шкіл Закарпаття (1922). “Грамматика русского языка для младших классов средних и горожанских” написана на основі українських діалектів Закарпаття, що, за визначенням самого педагога, не кращий варіант, але такий, що “дозволив зберегти українську мову в школі”. У наступних виданнях (1927, 1936) автор доопрацював підручник, наблизивши граматику до норм літературної української мови. Вбачаючи в мові потужний виховний засіб, він проаналізував зв'язки між діалектами Закарпаття і нормами української літературної мови. Грамматика І. Панькевича стала мовною основою підручників, художньої літератури, преси, громадського життя у міжвоєнний період.

В. Бірчак у 1922-1928 рр. видав чотири підручники з української літератури (“Руська читанка”) для 1, 2, 3, 4 класів гімназії, які поєднали в собі теорію літератури і хрестоматії. В їх основу покладено принцип укладання галицьких читанок (зокрема О. Барвінського). Завдяки цим книгам закарпатські школярі одержали змогу вивчати твори української класики, знайомитись з європейською літературою. В. Бірчак організував навчальний матеріал на внутрі – та міжпредметних взаємозв’язках. Літературні тексти підібрані за їх естетичною вартістю. В основі підручників покладено принципи опори на позитивні якості учнів, врахування вікових особливостей дітей. Вчений-педагог орієнтується на принцип зв’язку змісту і методів навчання з національною культурою і традиціями, органічно ввівши в підручник літературу Закарпаття. Читанки В. Бірчака засвідчили його прихильність до принципів науковості, систематичності, наступності процесу навчання, уваги до індивідуальних інтересів учнів. Про якість відбору текстів української літератури автором говорить той факт, що практично всі тексти його підручників включені до програми сучасної середньої школи.

Посібник В. Бірчака “Літературні стремління Підкарпатської Русі” (1921) став першою кваліфікованою оцінкою літературного процесу на Закарпатті від XVI ст. до 1919 р. Орієнтуючись на праці М. Драгоманова, І. Франка та В. Гнатюка, вчений-педагог довів, що література Закарпаття перебуває у взаємозв’язках з літературою українською. Запропонована періодизація літературного процесу не викликає заперечень і підтримується сучасними науковцями (О. Мишанич). У 1937 р. В. Бірчак видав доопрацьований посібник, доповнений аналізом літературного процесу від 1920 до 1936 р., в якому доведено, що література в краї стала переважно україномовною, це дозволило їй оновитися і наблизитися до кращих зразків загальноукраїнської. Велика заслуга у цьому молодого покоління письменників, вихованого в українських гімназіях і семінаріях.

Важливим засобом навчання і національного виховання молоді став підручник В. Пачовського “Історія Підкарпатської Русі. Часть I” (1921). До цього Закарпаття розглядалось у контексті угорської історії. Місцевих українців деякі угорські вчені вважали неавтохтонним населенням. В. Пачовський, опираючись на принцип історичної правди, дослідження М. Грушевського, Д. Дорошенка, О. Петрова, І. Франка, західних істориків, довів автохтонність українців-русинів, спільність історії Закарпаття з історією України. Автор проаналізував події від палеоліту до 1526 р., коли угорці зазнали поразки від турків під Могачем. Вчений-педагог не заперечив спорадичності історії Закарпаття і Угорщини, детально описав взаємозв’язки Київської Русі з угорцями, зокрема княжі шлюби та угоди між угорцями і русичами, зосередив увагу на постаті подільського князя Федора Корятовича, який наприкінці XIV ст. поселився в м. Мукачеві з 40 тисячами русичів. Друга частина історії Закарпаття В. Пачовського вийшла тільки в 1938 р. у Львові, тому не використовувалася у навчальному процесі. Історична концепція В. Пачовського знайшла продовження у працях В. Крип’якевича, В. Гаджеги, М. Лелекача, І. Кондратовича, Ф. Потушняка, І. Гранчака та ін.

Літературний процес на Закарпатті у міжвоєнний період характеризується приходом молодих літературних сил, переважанням україномовної літератури, розширенням її тематичного та ідейно-художнього спектрів. Велика заслуга у професійному становленні молодих літераторів належить В. Бірчаку, В. Пачовському, І. Панькевичу, Марійці Підгірянці, вони створили своєрідну систему форм і методів роботи з літературно обдарованою молоддю. Їх учнями в гімназіях були письменники Ю. Боршош-Кум’ятський, Ю. Шерегії, Й. Жупан, В. Діянич, Ф. Потушняк, Ю. Станинець, І. Колос. Педагоги творчо підтримували М. Рішка, Зореслава (С. Сабола), В. Гренджу-Донського, О. Маркуша, І. Невицьку, Л. Дем’яна, М. Божук, Марка Бараболю (І. Рознійчука).

Сформовані у вигляді художніх образів, педагогічні ідеї і погляди знаходять як правило широке застосування у освітній практиці. В. Бірчак, В. Пачовський, І. Панькевич, Марійка Підгірянка підпорядкували власну літературну творчість педагогічній ідеї. Поет-молодомузичець В. Пачовський – автор відомих поетичних збірок “Розсипані перли”, “Ладі і Марені...”, вважаючи своїм обов’язком будити історичну пам’ять народу, сприяти патріотичному вихованню молоді, змалював галерею руських князів, козацьких гетьманів, легендарних героїв. На матеріалах історії та фольклору краю він створив поему “Сріберний дзвін”, де вперше в українській літературі вивів образ дочки Ярослава Мудрого Анастасії, королеви угорської. Закарпаття у творі було названо Срібною Землею, ця назва стала символічним топонімом краю. Героїчні сторінки боротьби закарпатських русинів проти навали угрів описані в поемах “Князь Лаборець”, “Тріє царі” та ін. Чимало поезій поет-педагог присвятив шкільному життю, пластунам.

В. Бірчак був одним із організаторів “Молодої Музи” (1906-1909), редактором львівського часопису “Слово”, до приїзду на Закарпаття видав п’ять книг прози, наукове дослідження

“Візантійська церковна пісня і “Слово о полку Ігоревім”. В Ужгороді написав історичні повісті “Василько Ростиславович”, “Володар Ростиславович”, “Проти закону”, збірки новел “Притча”, “Золота скрипка”, велику кількість фейлетонів, памфлетів. Праці В. Бірчака в галузі літературної критики і літературознавства знайшли безпосереднє застосування у навчальному процесі гімназій, учительських і духовних семінарій, горожанських шкіл. У творах, особливо новелах (збірка “Золота скрипка”), пропагував передові європейські та власні педагогічні ідеї і погляди, змальовував яскраві образи вчителів, учнів, розкривав взаємостосунки у педагогічних колективах, засуджував процес чехізації освіти.

Взірець педагогізації літературної діяльності показала Марійка Підгірянка. Вона створила своєрідну поетичну педагогіку, використавши поезію як дидактичний матеріал для початкової школи. Поетеса-педагог орієнтувалась на засади народної педагогіки О. Духновича, ідей Ф. Фребеля щодо ролі дитячої гри як природньої діяльності дитини. Свої педагогічні ідеї найповніше реалізувала у навчальних посібниках “Ластівочка. I” і “Ластівочка. II”, а також у поетичних книгах “Збірничок віршів для дітей” (1926), “Зайчик і лисичка” (1926). Марійка Підгірянка започаткувала на Закарпатті дитячу драматургію, написавши для шкільних театрів п’єси “Вертеп”, “Сон на могилі”, “Святий отець Миколай в гостині на Підкарпатській Русі”, “В чужім пір’ю”.

I. Панькевич був відомим як літературознавець і літературний критик, фольклорист і вчений-мовознавець, редактор педагогічного часопису “Підкарпатська Русь”, Наукового збірника товариства “Просвіта” (14 томів) (у співпраці з В. Бірчаком). Він вважав своїм професійним обов’язком пропагувати на сторінках редагованих ним видань кращі тогочасні педагогічні погляди, форми і методи навчання. До співпраці він залучив таких знаних вчених-педагогів як С. Русову, О. Мицюка, О. Колессу, О. Барвінського, А. Волошина, О. Маркуша, Й. Пешака.

Твори письменників-педагогів публікувались у педагогічній пресі, шкільних підручниках, часописах, були популярними серед вчительства та шкільної молоді, сприяли національному вихованню.

Узагальнені результати проведеного дослідження підтвердили висунуту гіпотезу і дали змогу сформулювати такі **висновки**:

1. У дисертації наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми історії розвитку української школи й освіти на Закарпатті в умовах Чехословаччини у міжвоєнний період, обґрунтовано три періоди її розвитку:

1) 1919 – 1930 рр. – формування нової системи шкільної та позашкільної освіти; вирішення проблеми педагогічних кадрів за рахунок української еміграції та підготовки місцевого вчительства; впровадження української мови в освіту; написання україномовної навчальної літератури; створення матеріально-технічної бази освіти і будівництво нових шкіл; видання педагогічних часописів та газет, дитячої періодики українською мовою; створення Педагогічного товариства, Просвіти, Пласту. Вирішення питань шкільництва для національних меншин краю: угорців, румунів, євреїв, німців, чехів. З 1924 р. починається спланована чехізація освіти, проводяться незаконні звільнення прогресивних українських педагогів;

2) 1930 – жовтень 1938 рр. – характеризується проведенням державної реформи освіти. Зростає мережа початкових і горожанських (неповних середніх) шкіл, гімназій. Посилюється чехізація освіти, праяким урядом заохочується протистояння між “русифілами”, “русинами” та “народовцями” (українцями) у питанні мови навчання в українській школі, активна участь у цьому процесі вчительства, Педагогічного товариства, політичних партій, молодіжних і громадських організацій, що забезпечило перемогу української національної ідеї в освіті;

3) жовтень 1938 – березень 1939 рр. – освіта в умовах Карпатської України: організація національної освіти, законодавче переведення шкільництва на українську мову, визнання провідної ролі школи у вихованні національного ідеалу, підвищення ролі Учительської громади, молодіжних та культурно-освітніх організацій, спроба організації вищої школи.

2. Дослідження виявило, що визначальним фактором у становленні української школи на Закарпатті було об’єднання зусиль місцевих педагогів-патріотів з українською еміграцією. Особливу групу емігрантів становлять письменники-педагоги В. Бірчак, I. Панькевич, В. Пачовський, Марійка Підгірянка. Їхня багатогранна педагогічна та освітньо-культурна діяльність виявилась ключовою у формуванні гуманітарного циклу навчальних дисциплін у школах Закарпаття, що сприяло формуванню основ національної освіти та виховання. Освітня діяльність вищезазначених постатей може розглядатися як своєрідна цілісність в історії української педагогічної думки.

3. Світогляд і педагогічні погляди письменників-педагогів В. Бірчака, I. Панькевича, В. Пачовського, Марійки Підгірянки формувалися під впливом Я. А. Коменського, К. Ушинського,

М. Драгоманова, О. Духновича, С. Русової, Л. Толстого, І. Франка, А. Волошина, передової української та європейської педагогічної думки. Встановлено, що письменники-педагоги були прихильниками поєднання класичних методів навчання і виховання з новітніми європейськими технологіями. Концепція українського національного виховання педагогів-письменників базувалася на національній ідеї, послідовному і системному використанні у навчально-виховному процесі засад народної і козацької педагогіки, фольклору і краєзнавства поруч з передовими європейськими методами. Кінцеву мету виховання письменники-педагоги вбачали у формуванні творчої, національно свідомої активної особистості. Своє покликання вбачали у вихованні молодого, розумного і фізично здорового покоління закарпатських русинів-українців, свідомого у кровному відчутті братства з українським народом.

4. Заслугою письменників-педагогів стало створення на початку 20-х років перших в історії закарпатського шкільництва підручників з української мови (І. Панькевич), української літератури (В. Бірчак), історії Закарпаття (В. Пачовський), посібників для народних шкіл (Марійка Підгірянки). Аналіз підручників показав, що вони написані у відповідності до кращих європейських зразків, мають велике пізнавальне і виховне значення, орієнтовані на розумове, естетичне, національне і трудове виховання учнів. Підручники побудовані на між- і внутріпредметних взаємозв'язках, вони сприяли утвердженню української мови, формуванню національної самосвідомості шкільної молоді. Запропонований письменниками – педагогами метод укладання навчальної літератури, зміст були використані іншими авторами підручників для шкіл Закарпаття міжвоєнного періоду. Досвід написання підручників письменниками-педагогами може бути використаний при написанні сучасних підручників.

5. Дослідження виявило заслуги письменників-педагогів у професійній підготовці молодих письменників Закарпаття Ю. Боршоша-Кум'ятського, О. Маркуша, Ю. Станиця, Зореслава (С. Сабола), Й. Жупана, Ф. Потушняка, Ю. Шерегія, В. Діянича, М. Рішка, Марка Барболі (І. Рознійчука), Миколаї Божук, В. Гренджі-Донського та ін. Аналіз педагогічних методів, форм та засобів, якими користувалися письменники-педагоги у роботі з літературно обдарованою молоддю, дозволив сформулювати своєрідну педагогічну систему професійної підготовки літераторів. В її основу покладено: а) морально-духовне, естетичне і національне виховання; б) поглиблене вивчення теорії літератури; в) індивідуальна робота з обдарованими дітьми та юнацтвом; г) методи заохочення молоді до творчої роботи; д) пропаганда творчого доробку молодих літераторів на сторінках друкованих видань і критична оцінка творів; ж) залучення талантів до активного культурно-освітнього життя.

6. У процесі дослідження встановлено, що В. Бірчак, В. Пачовський, Марійка Підгірянки, І. Панькевич були активістами у створенні та діяльності товариства “Просвіта”, Педагогічного товариства, Пласту, Товариства українських письменників та журналістів. Вони редагували видання “Просвіти”, часописи, газети, залучали до роботи в них провідних українських та чехословацьких педагогів і вчених, політичних і культурно-громадських діячів, публікували власні педагогічні та наукові праці, літературні твори, літературознавчі статті. Завдяки їм та творчій інтелігенції краю часописи “Підкарпатська Русь”, “Учитель”, “Українське слово”, Наукові записки товариства “Просвіта” пропагували передову педагогічну думку. І. Панькевич був першим редактором україномовного дитячого журналу на Закарпатті “Віночок”.

7. Аналіз літературної, літературно-критичної та наукової спадщини В. Бірчака, В. Пачовського, Марійки Підгірянки та І. Панькевича доводить, що письменники-педагоги направили власну творчу енергію в русло педагогіки. Поеми і лірика В. Пачовського, повісті та оповідання В. Бірчака, поезії і драми Марійки Підгірянки, педагогічні, літературно-критичні та наукові статті І. Панькевича мають освітнє спрямування, збагачують педагогічну тематику української літератури. Твори письменників-педагогів друкувалися на сторінках підручників і посібників 20–30 років, стали дійовими засобами у навчально-виховному процесі та позашкільній освіті. Вони відповідають належним ідейно-художнім вимогам і можуть використовуватися в сучасній навчальній літературі.

8. На сучасному етапі українського державотворення, духовного відродження української нації популяризація педагогічної, наукової і літературної спадщини В. Бірчака, В. Пачовського, Марійки Підгірянки та І. Панькевича сприятиме розв'язанню актуальних педагогічних проблем, як-от: а) формування національно свідомого громадянина в умовах навчання в багатоступеневій школі; б) усвідомлення ролі рідної мови, літератури та історії в житті окремої людини і консолідації на цій основі нації; в) формування змісту навчальних дисциплін на засадах між- та внутріпредметних взаємозв'язків, морального, естетичного, фізичного і трудового виховання. Літературні твори В. Бірчака, В. Пачовського можуть бути використані при укладанні нових під-

ручників з української літератури для середньої школи, а поезії Марійки Підгірянки – для початкової школи. Педагогічний досвід, погляди на освіту та виховання письменників-педагогів можуть творчо використовуватись у реформуванні сучасної освіти, а також при підготовці студентів педагогічних вузів.

Наше дослідження не претендує на повне і всебічне розв'язання порушених у ньому питань. Багатогранна спадщина В. Бірчака, В. Пачовського, І. Панькевича, Марійки Підгірянки заслуговує на подальше вивчення. Насамперед це стосується проблем дослідження їх літературної, наукової і видавничої спадщини.

Основні положення дисертації відображені в таких публікаціях:

1. Ходанич П. М. Педагогічна та освітньо-культурна діяльність українських письменників-емігрантів на Закарпатті в міжвоєнний період (1919-1939). – Ужгород: Гражда, 1999. – 102 с. – Тираж 500.

2. Ходанич П. М. Виховні та дидактичні аспекти у поезіях Марійки Підгірянки // Наука і сучасність: Зб. наук. праць НПУ. – Вип. 2. – Ч. 4. – К.: ЛОГОС, 1999. – С. 161-165.

3. Ходанич П. М. Поборник української школи. Іван Панькевич і процес утвердження української мови в освіті Закарпаття // Рідна школа. – 2000. – № 3 (843). – С. 56-59.

4. Ходанич П. М. Педагогічна тематика у малій прозі Володимира Бірчака 20-30 років // Проблеми загальної і професійної педагогіки: Зб. наук. праць // Проблеми сучасного мистецтва і культури. – Харків: Каравела, 2000. – С. 238-243.

5. Ходанич П. М. Діяльність українських письменників-педагогів на Закарпатті у міжвоєнний період (1919-1939) // Шлях освіти. – 2000. – № 2 (16). – С. 47-49.

6. Ходанич П. М. Театр у системі виховання шкільної молоді Закарпаття 20-х років // Соціалізація особистості // Зб. наук. праць НПУ. – К.: Логос, 2000. – Випуск 1. – С. 231-238.

7. Ходанич П. М. Підручник “Історія Підкарпатської Русі” Василя Пачовського у гімназійній освіті Закарпаття 20-30 рр. // Проблеми сучасного підручника: Зб. наук. пр. Ін-ту педагогіки АПН України. – К.: КОМП'ЮТЕР у ШКОЛІ та СІМ'Ї. – 1999. – С. 126-130.

8. Ходанич П. М. Народна педагогіка в посібниках Володимира Бірчака та Марійки Підгірянки // Проблеми післядипломної освіти педагогів: Матеріали III Всеукр. наук.-метод. конф., 17-18 грудня 1998 р., Ужгород. – Ужгород: Патент, 1999 р. – С. 193-195.

9. Гомоннай В. В., Ходанич П. М. Педагогічні погляди Володимира Бірчака // Там само. – С. 186-188. Авт. текст О,5.

10. Ходанич П. М. Ідея слов'янської єдності в навчальній літературі Закарпаття 20-30 років // Ідея слов'янської єдності та суспільна думка на Закарпатті в XIX-XX ст.: Доповіді наук. семінару. – Ужгород, 1999. – С. 235-240.

11. Ходанич П. М. Проблема реабілітації педагогічної та культурно-освітньої спадщини Володимира Бірчака // Права і свободи людини та сучасний суспільний прогрес: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Ужгород, 1999. – С. 464-468.

12. Ходанич П. М. До питання естетичного виховання дітей та юнацтва у школах Закарпаття 30-х рр. XX ст. // Науковий вісник Ужгородського державного інституту інформатики, економіки і права. Гуманітарні науки. – № 2. – Ужгород, 1998. – С. 105-109.

13. Ходанич П. М. Педагогічні ідеї В. Бірчака та їх роль у розвитку освіти на Закарпатті в 20-30-х рр. // Закарпаття у складі Чехословаччини: Проблеми відродження і національного розвитку. Доповіді наукового семінару. – Ужгород, 1999. – С. 198-205.

14. Ходанич П. М. Людина на зламі епох. // Науковий вісник Ужгородського державного інституту інформатики, економіки і права. – № 1. – Ужгород, 1997. – С. 210-221.

15. Ходанич П. М. Формування і розвиток образотворчих здібностей дітей // Проблеми післядипломної освіти: Всеукр. науково-методична конф. – Ужгород, 1997. – С. 202-205.

Ходанич П. М. Педагогічна та освітньо-культурна діяльність українських письменників-емігрантів на Закарпатті у міжвоєнний період (1919-1939 рр.). - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

У дисертації аналізується і узагальнюється процес становлення української національної школи на Закарпатті в умовах Чехословаччини (1919-1939). Досліджено освітню політику Чехословаччини, характер взаємодії місцевих педагогів з українськими емігрантами у боротьбі за українську національну школу, розглянуто проблеми формування змісту, форм і методів навчання, особливу увагу зосереджено на питаннях виховання молоді. Дослідження виявило особливий

вклад у розбудову національної школи письменників-педагогів політичних емігрантів В. Бірчака, В. Пачовського, І. Панькевича, Марійки Підгірянки, педагогічна спадщина яких досі замовчувалася. Аналізуються педагогічні погляди цих педагогів, написані ними підручники з української мови та літератури, історії Закарпаття, посібники для початкової школи та інша навчальна література, розглянуто їх діяльність в управлінні освіти, узагальнено досвід педагогічної роботи в гімназіях та початковій школі, роботу з літературною молоддю, досліджено їх культурно-освітню діяльність і літературні твори, які мають педагогічне спрямування.

Ключові слова: національна школа, емігранти, письменники-педагоги, освітня політика, педагогічна діяльність, форми, зміст і методи навчання, навчальна література.

Ходанич П. М. Педагогическая и культурно-просветительная деятельность украинских писателей-эмигрантов в Закарпатье в междувоенный период (1919-1939 гг.) – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13. 00. 01 – общая педагогика и история педагогики.

В представленной работе анализируется и обобщается процесс формирования национальной школы в Закарпатье после присоединения к Чехословакии (Сен-Жерменский мирный договор (1919)). Исследуется политика Чехословакии в области образования, процессы взаимодействия местных педагогов и политической эмиграции в борьбе за украинскую национальную школу.

Исследование выявило особую роль украинских писателей-эмигрантов В. Бирчака, В. Пачовского, И. Панькевича, Марийки Пидгирянки (Мария Ленарт-Домбровская) в строительстве национальной школы края. В советское время эти выдающиеся педагоги были объявлены так называемыми “буржуазными националистами”. В. Бирчак был репрессирован (1945) и умер в лагере ГУЛАГА, реабилитирован по отсутствию обвинения в 1990 г. Педагогическое наследие этих деятелей замалчивалось. Анализируются педагогические взгляды писателей-педагогов, предложенные ими формы, методы обучения и воспитания школьной молодежи, которые отвечали передовым европейским образцам своего времени. Писатели-педагоги создали принципиально новые по содержанию учебники гуманитарного цикла. И. Панькевич написал первый квалифицированный учебник украинского языка для гимназий (“Руська граматика”). В. Бирчак создал четыре учебника украинской литературы (“Руські читанки”) и учебник истории литературы Закарпаття (“Літературні стремління Підкарпатської Русі”), Написанные для гимназий, они стали базовыми для всех типов школ края. В. Пачовский – автор первого учебника истории Закарпаття (“Історія Підкарпатської Русі”). Перу Марийки Пигирянки принадлежат два пособия для начальной школы (“Ластівочка. I”, “Ластівочка. II”). В работе проанализировано историю создания, принципы написания и содержание учебников, предложенные авторами методы и формы обучения.

Писатели-педагоги И. Панькевич и В. Бирчак работали в краевом управлении образования (1920-1924). Исследование позволило выявить их значительную работу по организации школьного дела, выработке форм и методов обучения. И. Панькевич, В. Бирчак, В. Пачовский, работая в системе гимназийного образования, проявили себя педагогами-новаторами. Они ориентировали молодежь на сознательное усвоение знаний, самостоятельное мышление; предложили в гимназии элементы высшего образования: лекции, семинары, самостоятельную научную работу. Обучение и воспитание мыслили как единый процесс, способствующий формированию настоящего гражданина. Особое внимание обращено на опыт подготовки писателями-педагогами молодых литераторов, исследовано педагогические методы работы с литературно одаренной молодежью. Обобщено опыт педагогической работы этих деятелей в системе гимназийного и начального образования.

Активная деятельность писателей-педагогов в деле организации украинской национальной школы встретила яростное сопротивление чешской школьной администрации, которая видела свою цель в чехизации просвещения. И. Панькевич и В. Бирчак были переведены преподавателями в Ужгородскую гимназию, а В. Пачовский и Марийка Пидгирянка – лишены права преподавать и выдворены за пределы Чехословакии (1929). Писатели-педагоги вели активную культурно-просветительскую работу среди различных слоев населения, считая ее частью педагогической деятельности. Они стояли у истоков Педагогического общества, украинского театра на Закарпатье, общества “Просвіта”, Товарищества украинских писателей и журналистов, юношеской организации “Пласт”. Деятельность этих организаций способствовала утверждению украинской национальной школы.

Свою литературную деятельность писатели-педагоги сумели сориентировать в педагогическое русло. В. Бирчак избирает темами рассказов ситуации из жизни педагогов и школы. В. Пачовский пишет пластовую лирику, создает на материалах истории и фольклора Закарпатья ряд поэм и стихов. Марийка Пидгирянка создает специальные стихи, позволяющие лучше усваивать буквы, числа, правила поведения. И. Панькевич в статьях отстаивает право на обучение детей при помощи родного языка, краеведения. Исследуются литературные произведения писателей-педагогов, имеющие педагогическую тематику.

Таким образом, писатели-педагоги стояли у истоков украинской национальной школы Закарпатья, они сформировали на основании передового научного опыта содержание гуманитарной части образования, ориентируя его в сторону формирования гармонически развитой и общественно активной личности.

Ключевые слова: национальная школа, эмигранты, писатели-педагоги, политика образования, формы, содержание и методы образования, учебная литература.

Hodanych P. M. Pedagogical, educational and cultural activity of Ukrainian refugee writers in Transcarpathia in the period between the two world wars (1919–1939). Manuscript.

Dissertation submitted for Candidate of Science degree in the speciality 13. 00. 01 – total pedagogics and history of pedagogics.

In the dissertation the process of formation of Ukrainian national school in Transcarpathia after incorporation of the region into Czechoslovakia (1919) is analyzed and generalized. The autonomous rights of Transcarpathian Ukrainians, supported by St. Germain treaty and declared in Czechoslovakian constitution, enabled the process of revival of national culture and education which under the Austro-Hungarian rule was totally magyarized. The educational policy of Czechoslovakia is studied, as well as the character of interaction of local pedagogues with Ukrainian refugees in the struggle for Ukrainian national school, the formation of forms, sense and methods of education is considered, a special attention is paid to the raising of school students. The study has revealed a particular contribution into the national school formation made by writers and teachers V. Birchak, V. Pachovsky, I. Pankevych, Mariyka Pidhirianka whose pedagogical heritage was earlier concealed or depicted as “Ukrainian bourgeois nationalism”. The pedagogical views of these refugee pedagogues are analyzed as well as their books in the Ukrainian language and literature, the history of Transcarpathia, books for primary schools, other literature for school. Their work in the regional department of education is considered, the experience of pedagogical work in the sphere of gymnasium and primary education as well as training of young writers is generalized, their cultural and educational activity is analyzed, the literary works of the refugee writers with pedagogical ideas are studied.

Keywords: national school, educational policy, pedagogical activity, refugee writers, forms, sense and methods of teaching, national education, school literature.